

Юлія АРТИМИШИН

кандидат історичних наук

молодший науковий співробітник відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8095-7379>

e-mail: julialviv1011@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ІСТОРІОГРАФІЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Окреслено основні етапи вивчення міграційних процесів в англomовній історіографії від кінця XIX ст. (праці Ернеста-Георга Равенштейна, Георга Зіммеля) і до початку XXI ст. Особливу увагу приділено проблематиці переміщення населення у гуманітарних студіях. Подано класифікації-типологізації процесу міграції авторства Генрі Прета Фейрчайлда, Вільяма Петерсена, Вілбура Зелінського, Чарльза Тіллі, Робіна Коена.

Продемонстровано, як зміна наукових парадигм і геополітичної ситуації впливала на тенденції у дослідженнях переміщення населення. Стверджено, що від 1960-х років із впровадженням низки нових методів у гуманітаристиці науковці активно застосовували порівняльний метод під час вивчення міграційних рухів. Зауважено, що після падіння «залізної завіси» одна група дослідників наполягала на розширенні меж дослідження міграції до світового масштабу, інша ж пропонувала зосередити увагу на участі національних держав у цьому процесі.

Показано, як від середини 1990-х років набули поширення ідеї транснаціоналізму, які зрештою вплинули на появу т. зв. міжнародного підходу до вивчення рухів населення. Зазначено, що інші важливі сучасні напрями – це переосмислення поточних підходів у дослідженнях етнічності та теорій асиміляції, посилена увага до гендерної проблематики, парадигми мобільності.

Подано тлумачення поняття «трансфер», який запропонував Національний інститут статистики й економічних досліджень, та «примусової міграції» за визначеннями Міжнародної організації з міграції, Міжнародної асоціації з вивчення вимушеної міграції.

Також здійснено короткий проблемний огляд робіт українських соціологів, правників, економістів, які вивчали різні аспекти феномена міграції. Зауважено, що існує проблема тлумачення термінів «переселення», «депортація» у більшості українських історичних розвідок.

Ключові слова: дослідження міграції, історіографія, методологія, класифікація, трансфер, депортація.

24 лютого 2022 р. Російська Федерація (РФ) розпочала повномасштабну війну проти України. Це спричинило втрати серед цивільного населення, актуалізувало питання внутрішньо переміщених осіб та вимушеної міграції. У зв'язку з цим

громадяни України мають право звернутися до Європейського Союзу (ЄС) за міжнародним захистом – отримати статус біженця або ж тимчасовий захист¹. Пошук притулку від переслідування належить до основних прав людини, закріплених у Загальній декларації про права людини 1948 р. (ст. 14)², Конвенції про статус біженців 1951 р.³, натомість процедура тимчасового захисту в міжнародному праві використовується рідше.

Мета статті – розкрити термінологію, яку застосовують у дослідженнях міграції населення, подати класифікації переміщення, які використовують у зарубіжній та українській історіографії.

Студії із дослідження міграції об'єднують чимало гуманітарних дисциплін (географію, економіку, соціологію, історію, антропологію, політологію, право, психологію тощо), тому складно окреслити єдиний термінологічний апарат, адже кожна з галузей застосовує власний підхід⁴. Здійснено узагальнений огляд головних тенденцій у вивченні переміщення населення в західній історіографії. Типології у сучасній науці розрізняють міжнародну та внутрішню міграції. Однак існують суттєві розбіжності щодо цих двох предметів дослідження, як і у вивченні інших «міграційних дихотомій, як-от добровільне чи примусове переміщення, прийшлий чи постійний мешканець». Також деякі вчені наголошують на концептуальній відмінності між внутрішньою та міжнародною міграцією. Загалом ці суперечності залежать від рівня, на якому відбувається дослідження (мікро чи макро), та його контексту⁵. У кінці 1970-х років у результаті зростання зацікавлення міжнародними міграційними процесами науковці критичніше почали осмислювати різницю між внутрішньою та міжнародною міграцією. Водночас відбулася актуалізація вивчення тематики на міжнародному рівні, яку американські дослідники Джеймс Френк Голліфілд (James Frank Hollifield) та Том К. Вонг (Tom K. Wong) визначали терміном «політика міжнародної міграції». Тобто багато книг із проблематики міграції присвячені світовому контексту, який, по суті, часто затьмарює внутрішній зріз⁶.

Перші дослідження міграційних процесів, на думку американських соціологів Сюзани К. Бровн (Susana K. Brown) та Френка Д. Біна (Frank D. Bean), здійснив британський дослідник Ернест Георг Равенштейн (Ernst Georg Ravenstein). Його праці, написані на основі переписів, з'явилися в останній чверті XIX ст. і

¹ МЗС інформує: Для громадян України в країнах ЄС діє «Тимчасовий захист». *Міністерство закордонних справ України*. 2022. 13 березня. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/mzs-informuyeye-dlya-gromadyan-ukrayini-v-krayinah-yes-diyе-timchasovij-zahist?fbclid=IwAR3WInODYCjQNUs5Jd6CJwAtkMxcwHvZ98Imzq0MFrduU1UjwCMhpkHndo_0 (дата звернення: 25.04.2022).

² Загальна декларація з прав людини. Прийнята та проголошена в резолюції 217 А (III). Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_015#Text (дата звернення: 25.04.2022).

³ Конвенція про статус біженців (укр./рос.). Коментар. Конвенція від 28 липня 1951 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_011/page (дата звернення: 25.04.2022).

⁴ Brown S. K., Bean F. D. Conceptualization Migration: From Internal/International to Kinds of Membership. *Handbook of Migration and Population Distribution* / ed. by M. J. White. Dordrecht: Springer Netherlands, 2016. Vol. 6. P. 92.

⁵ Ibid. P. 91.

⁶ Ibid. P. 92.

висвітлювали рухи людей зі сільської місцевості до міст⁷. Також основоположником міграційних студій вважають німецького філософа та соціолога Георга Зіммеля (Georg Simmel). В есе «Чужинець» (1905) він відзначав, що просторові відносини – важлива «умова та символ людських відносин». У цій системі дослідник артикулював головну фігуру «чужого – людину, яка приходить сьогодні та залишається завтра». У контексті вивчення переміщення населення праця Зіммеля визначила основні напрями роботи, пов'язані із «приїздом»/«приходом» та «залишенням» чужинців. Так викристалізувались напрями в соціології міграції, які існують досі: «вивчення людських рухів як таких» і «дослідження постміграційних процесів»⁸.

У середині 1920-х – на початку 1930-х років підходи Равенштейна використали для подальших досліджень американські науковці, але вже на мікроекономічному рівні. Ці роботи ознаменували новий етап у вивченні переміщення населення, адже до того домінували присвячені міжнародній міграції з Південної та Східної Європи. Натомість діячі Чиказької школи соціології зосереджували увагу на урбаністичному зрізі проблеми, расових відносинах, асиміляції іммігрантів⁹.

У 1938 р. американський соціолог німецького походження Рудольф Геберле (Rudolf Heberle) проаналізував причини міграції німецького населення зі сіл до міста (зміни в сільській громаді та фермерських господарствах, зокрема звичаїв успадкування тощо)¹⁰, заклавши основу т. зв. теорії «притягування-відштовхування». Слідом за ним цю концепцію у 1960-х розвинув американський соціолог Еверест С. Лі (Everett S. Lee)¹¹, виділивши відштовхувальні та притягальні чинники руху населення. До перших дослідник зараховував економічні, соціальні (бідність, відсутність соціальних гарантій), правові (дискримінація тощо) і політичні (війни), а також екологічні та кліматичні умови. Притягувальні чинники – це сукупність високого рівня розвитку економіки, безпека, задовільні умови для проживання¹².

У 1930–1960 рр. вивчались найбільші міграційні потоки того часу, зокрема до держави Ізраїль, повоєнних біженців і гастарбайтерів у Європі, асиміляцію мігрантів у США. Однак ці міжнародні за масштабом руху, а також питання внутрішніх переміщень розглядали як похідні від демографії явища¹³. У 1960-х роках із впровадженням нових методів дослідження у сфері вивчення міграції почали застосовувати порівняльний метод, який уможливив ширший розгляд феномена міграції¹⁴.

⁷ Brown S. K., Bean F. D. Conceptualization Migration... P. 92.

⁸ Amelima A., Horvath K. Sociology of migration. *The Cambridge Handbook of Sociology: Core Areas in Sociology and the Development of the Discipline* / ed. by K. O. Korgen. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. Vol. 1. P. 457–458.

⁹ Brown S. K., Bean F. D. Conceptualization Migration... P. 93.

¹⁰ Heberle R. The Causes of Rural-Urban Migration a Survey of German Theories. *American Journal of Sociology*. 1938. Vol. 43. Nr 6. P. 932–933.

¹¹ Brown S. K., Bean F. D. Conceptualization Migration... P. 93.

¹² Павлів-Самойл Н. Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12 / МОН України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2021. С. 62.

¹³ Brown S. K., Bean F. D. Conceptualization Migration... P. 93.

¹⁴ Кислий М.-О. О. Повернення кримських татар на батьківщину у 1956–1989 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний університет «Кієво-Могилянська академія»; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2021. С. 40.

Першу типологізацію запропонував американський соціолог Генрі Прет Фейрчайлд (Henry Pratt Fairchild) у 1925 р., виокремивши чотири типи міжнародної міграції: поширення (дисперсія) (*dispersion*) («повільний, несвідомий рух до необжитих територій»), вторгнення (*invasion*), колонізація (*colonization*), імміграція (*immigration*)¹⁵. У 1958 р. американський соціолог та демограф Вільям Петерсен (William Petersen) розкритикував попередню теорію та висунув новий «взаємозалежний» підхід до пояснення моделей міграції: примітивна (*primitive*) («спричинена навколишнім середовищем, наприклад, мандрівні чи кочівні народи, змушені переселятись через голод»), примусова (*forced*) («у мігрантів немає вибору, щоб залишитись, бо їх або переселять, або ж продадуть у рабство»), вимушена (*impelled*) («мігранти зберігають суб'єктність, тобто відносну свободу дій, наприклад, коли йдеться про втечу або ж підневільний стан»), вільна (*free*) («невеликий відсоток індивідуальної міграції, переважно авантюристами або ж самітниками»), масова (*mass*) («здійснюється за першопрохідцями, тому її мотиви, на відміну від попередніх, не є індивідуальними»). Межа між примусовою та вимушеною розмита, однак сам автор останню пояснював на прикладі німецьких євреїв. На думку В. Петерсена, антисемітські закони 1930-х років спонукали євреїв до еміграції – вимушеної міграції, натомість примусова відбулася пізніше – з насильним вивезенням людей до таборів у кінці 1930-х¹⁶.

Класифікація переміщення населення В. Петерсена відіграла важливу роль у науці, адже навіть у 1970-х роках інші типології формувалися під її впливом. Серед них одними з найвпливовіших вважають роботи американських науковців Вільбура Зелінського (Wilbur Zelinsky) та Чарльза Тіллі (Charles Tilly). Схема В. Зелінського ґрунтується на переконанні, що регулярна мобільність населення залежить від теорії модернізації, Ч. Тіллі запропонував схему з осями, на яких позначено відстань, котру долають мігранти, та рівень розриву соціальних зв'язків (найменші відстані та втрати притаманні регіональній міграції). Спільне для цих схем – фокусування дослідження на мікророзрізі. На противагу цим роботам у 1960–1970-х роках економісти пов'язували внутрішні й зовнішні рухи населення із макро- та мікрорівнями неокласичної теорії рівноваги й географічними підходами до вивчення робочої сили (попит і пропозиція)¹⁷.

Існування «залізної завіси» обмежувало дослідження у Європі, зосереджуючи їх у певних межах, однак з 1980-х серед західних дослідників лунали пропозиції про їхнє розширення. Зокрема, Е. М. Петрас (E. M. Petras) наголошував на доцільності вивчення міграції у світовому масштабі, звертаючи увагу на ієрархічну систему виробництва та поділу праці. Проте в роботах В. Р. Бьонінга (W. R. Böhning) А. Р. Золберга (A. R. Zolberg) наголошено на важливості національних кордонів і держав, їхньої політики у вивченні таких масштабних явищ¹⁸. У 1990-х цю тезу також підтримав визначний британський соціальний дослідник Робін Коен (Robin Cohen), водночас акцентуючи на важливості поділу міграції населення (локальний і міжнародний рівень). Він вважав, що, ігноруючи політичне втручання низки країн

¹⁵ Brown S. K., Bean F. D. Conceptualization Migration... P. 94.

¹⁶ Ibid. P. 95.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid. P. 96.

у міжнародну міграцію, поза увагою залишаються важливі питання, наприклад, аналіз рівня ксенофобії, расизму тощо¹⁹.

Значимість розвідок Р. Коена полягала і в узагальненні та систематизації різних видів переміщення людини, об'єднаних у протилежні пари: «примусова – добровільна міграція; постійні мешканці – трудові мігранти; тимчасова – постійна міграція; нелегальна–легальна міграція; запланована – вимушена міграція»²⁰. Ці антонімії не є чіткими й вичерпними категоріями, а радше спрощеними поняттями на зразок «ідеальних категорій» Макса Вебера (Maximilian Weber). Ці терміни слугують «архетипами, які використовуються для аналізу, підрахунку, порівняння»²¹. Тому науковець наполягав на всебічному розгляді різних прикладів переміщення населення, врахуванні всіх умов та ситуації загалом²².

Період кінця 1980-х – початку 1990-х років називають переломним для дослідження міграційних рухів, зокрема в соціології. На думку німецької дослідниці Анни Амеліни (Anna Amelina) та швейцарського вченого Кенета Хорвата (Kenneth Horvath), визначальними аспектами в наукових розвідках для цього періоду стало зростання розуміння тривалих впливів трудової міграції у минулому, наслідків закінчення «холодної війни» для масштабних рухів населення²³.

Від середини 1990-х у західній науковій думці набула популярності світ-системна теорія (*world-systems theory*), яка вплинула і на студії з міграції²⁴. Концептуалізація ідеї про поділ світу на «ядро–напівпериферію–периферію»²⁵ зумовила зсув у сприйнятті країн до спрощеного, релятивістського погляду на національні держави²⁶. Ці глобалізаційні тенденції розширюють межі дослідження, «вписуючи міжнародних мігрантів у транснаціональний вимір, який давав можливість створити стійкі соціальні зв'язки, які поєднують країни проживання з місцем походження»²⁷.

Відхід від бачення світу крізь призму національних держав сприяв поширенню ідеї транснаціоналізму, що знайшло відображення у низці досліджень, які критикують національні держави як «самодостатнє об'єднання, що вміщує основні соціальні відносини»²⁸. Прихильники цього погляду опонують «методологічному націоналізму» – ідеї, сформованій після Другої світової війни²⁹, яка відображає «натуралізацію національної держави суспільними науками», ототожнення суспільства з національною державою, ідентифікацію дослідників із їхніми національними

¹⁹ Brown S. K., Bean F. D. *Conceptualization Migration...* P. 96.

²⁰ The Cambridge survey of world migration / ed. by R. Cohen. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. P. 5–6.

²¹ The Cambridge survey of world migration. P. 6.

²² Ibid. P. 6–7.

²³ Amelina A., Horvath K. *Sociology of migration...* P. 459.

²⁴ Brown S. K., Bean F. D. *Conceptualization Migration...* P. 97.

²⁵ Ніколаєв С. Світ-системний аналіз І. Уоллестайна як сучасний методологічний підхід до аналізу розвитку світового господарства. *Людина і політика*. Київ: Інформаційно-видавниче підприємство «Поліс-К», 2002. Вип. 6. С. 121–124.

²⁶ Brown S. K., Bean F. D. *Conceptualization Migration...* P. 97.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

державами³⁰. Цих поглядів дотримуються швейцарський соціолог Андреас Віммер (Andreas Wimmer), британська соціальна антропологиня Ніна Глік Шіллер (Nina Glick Schiller), німецька дослідниця Анна Амеліна, швейцарський учений Кенет Хорват та ін.³¹. Науковці пропонують міжнародний підхід до вивчення руху населення. На їхню думку, міграцію треба розуміти як процес, що об'єднує країни чи місцевості, з яких виїжджають та до яких прибувають люди. Також дослідники критикують односторонність цього феномена, акцентуючи на транснаціональних зв'язках мобільних осіб, які перетинають кордони, навіть у нових тимчасових формах переміщення (сезонної, циркулярної міграції)³².

Завдяки новаторському погляду британського соціолога Джона Уррі (John Urry) про необхідність застосування «повороту мобільності» в суспільствознавчих науках³³ (розгляд «соціального світу» як «широкого спектра економічних, соціальних і політичних практик, інфраструктури та ідеології, які охоплюють, тягнуть за собою або обмежують різного роду переміщення людей, ідей, інформації чи предметів»³⁴) сформувалася нова концепція, або ж парадигма, мобільності. У ній, як зауважували її співтворці британські соціологи Джон Уррі та Моніка Бюшер (Monika Büscher), має бути створена така соціальна наука, у якій здійснюється багаторівневе дослідження руху й нерухомості, практики осілого житла та створення «кочівного» поселення як невід'ємних частин економічних, соціальних і політичних відносин³⁵. Ця концепція пропонує розглянути переміщення населення та мобільність як повсякденні рутинні соціальні практики, які можуть бути успішними або невдалими³⁶.

Інший важливий напрям у вивченні феномена руху населення в сучасній західній історіографії – посилена увага до гендерного зрізу проблеми. У межах цієї теми, на думку дослідників А. Амеліни та К. Хорвата, можна виділити кілька найвагоміших дослідницьких галузей. Американська соціологиня Арлі Рассел Хохшільд (Arlie Russell Hochschild) пропонує вивчення «глобального ланцюга допомоги» для жіночої міграції з півдня на північ, вписуючи цей процес у міжнародний поділ праці. Австралійська антропологиня та соціологиня Лоретта Балдассар (Loretta Baldassar) і бельгійська соціологиня Лаура Мерла (Laura Merla) виокремили концепцію «циркуляції допомоги», що поєднує різні допомогові практики між мобільними особами, які перебувають за кордоном, та тими, хто залишився на місці. Феномена міжнародної транснаціональної сім'ї, зокрема й материнства «на відстані», присвячує студії німецька соціологиня Хельма Лутц (Helma Lutz). Трансформації категорії фемінності та маскуліності висвітлюють британський соціолог Джефф Херн (Jeff Hearn) та австралійський Річард Ховсон (Richard Howson). Ці роботи демонструють, як гендерні категоризації при певних

³⁰ Wimmer, A., Schiller N. G. Methodological nationalism, the social sciences, and the study of migration: An essay in historical epistemology. *International Migration Review*. New York, 2003. Vol. 37. Nr 3. P. 576.

³¹ Amelima A., Horvath K. *Sociology of migration...* P. 460.

³² Ibid.

³³ Urry J. *Mobilities*. Cambridge: Polity, 2007. P. 6.

³⁴ Ibid. P. 43.

³⁵ Büscher M., Urry J. Mobile methods and the empirical. *European Journal of Social Theory Sage Publications*. 2009. Vol. 12. P. 99.

³⁶ Amelima A., Horvath K. *Sociology of migration...* P. 460.

умовах призводять до ситуацій, у яких змінюються соціальні ролі між мігрантами всередині (міжнародної) сім'ї, між мігрантами-працівниками (чоловіками й жінками) та їхніми роботодавцями³⁷.

Анна Амеліна і Кенет Хорват виділили ще один дослідницький напрям у межах вивчення постміграції. Це, зокрема, низка практик, спрямованих на переосмислення поточних підходів у дослідженнях етнічності та теорій асиміляції³⁸. У сфері вивчення етнічних відносин одні з найпомітніших – роботи швейцарського соціолога та політичного філософа Андреаса Віммера (Andreas Wimmer).

Андреас Віммер поділяв думку Вебера, що етнічність ґрунтується на суб'єктивній вірі у спільні походження і культуру. Ці культурні практики типові для спільноти, як і фенотипна схожість³⁹. Натомість поняття «раси» дослідник розглянув у широкому розумінні – як «підтип етнічної належності», зауважуючи, що так само широко трактує поняття «національності». Андреас Віммер зазначив, що «якщо фенотипові ознаки використовуються як індикатори групової належності, то ми говоримо про етносоматичні групи; якщо члени етнічної спільноти мають націоналістичні прагнення і вимагають (або контролюють) власну державу, то описуємо такі категорії та групи як нації»⁴⁰. Більшість етнічних субтипів – головню етнорелігійні, етнорегіональні та етномовні категорії та групи – можна виділити на основі маркерів, які використовують для обґрунтування віри у спільні культуру й походження⁴¹. Тобто немає чіткої межі між «етносоматичними» та іншими типами етнічності. Наприклад, трактування раси й етнічності як абсолютно відмінних категорій дослідник вважає помилковим. Адже одну й ту ж групу людей у різні історичні періоди можна розглядати як расу або ж як іншу етнічну категорію. Найяскравіший приклад такого розмежування – означення африканських рабів у США та їхніх господарів у XVI–XVII ст. Їх трактували як язичників та християн, і лише після 1680-х років почали використовувати етносоматичну диференціацію «негри» та «білі».

Отож А. Віммер запропонував багаторівневу теорію для розуміння принципів творення та зміни етнічних кордонів. Дослідник вважав, що останні – «результат класифікаційної боротьби та переговорів між акторами, розташованими в соціальному полі». Головні характеристики, що впливають на вибір стратегії учасників, – це «інституційний порядок, розподіл влади та політичні мережі»⁴².

В українській науці, як і в зарубіжній, феномен міграції розглядають як складне та багаторівневе явище. Ці студії перебувають у фокусі уваги соціологів, правників, економістів. Серед низки праць, присвячених трудовій міграції українців, можна виділити розвідки соціологині Світлани Одинець⁴³ про особливості міграції

³⁷ Amelima A., Horvath K. *Sociology of migration...* P. 461.

³⁸ Ibid. P. 461–462.

³⁹ Wimmer A. *The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory*. *American Journal of Sociology*. 2008. Vol. 113. P. 973.

⁴⁰ Ibid. P. 973–974.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid. P. 970.

⁴³ Одинець С. Українські мігрантки в Італії: соціально-демографічний портрет й основні фактори міграційного процесу у перспективі останнього десятиліття. *Народознавчі зошити*. 2013. № 4 (112). С. 600–607; Odynets S., Zhyznomirska L. Caught between East and West: Ukrainian migration in the 21st century. *Handbook of Migration and Globalisation* / ed. by A. Triandafyllidou. Toronto, 2018. P. 359–375.

українок в Італію, їхню транснаціональну мобільність; роботи соціолога Ігоря Маркова⁴⁴ про глобалізаційний вимір міграції та українців у міграційних процесах в Європі; публікації соціологині Вікторії Чорної⁴⁵ про методологічні аспекти соціології міграції, практичні зрізи трудової, зокрема проблему виїзду в південних регіонах країни, молоді тощо.

Філософсько-правові аспекти міграції в контексті глобалізації Європи вивчала правниця Надія Павлів-Самоїл⁴⁶. Економіст Тарас Ромащенко розглянув участь України у світових процесах трудової міграції⁴⁷. Основи конституційно-правового статусу омбудсмана з питань міграції в Україні досліджував Олександр Агєєв⁴⁸. Становлення державної міграційної політики, її адміністративно-правовий аспект – Сергій Мосьондз⁴⁹. Проблематику соціально-економічних аспектів трудової міграції розглянули Тарас Ромащенко⁵⁰, Павло Шушпанов⁵¹.

⁴⁴ Markov I. Contemporary Ukrainian Migration to EU Countries: Trends and Challenges *Migration, Borders and Regional Stability in the EU's Eastern Neighbourhood* / ed. by I. Liikanen, J. Scott and T. Sotkasiira. London: Routledge, 2016. S. 247–256; Markov I., Odynets S., Sudyn D. Ukraine and Temporary Migration in the European-Asian Transnational Space. *Characteristics of Temporary Migration in European-Asian Transnational Social Spaces* / ed. by P. Pitkänen, M. Korpela, M. Aksakal, K. Schmidt. Dordrecht: Springer International Publishing, 2018. P. 161–175.

⁴⁵ Чорна В. Соціально-філософський аналіз міграції. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Філософія*. 2015. Вип. 245. С. 52–55; Чорна В. Трудова міграція молоді як фактор руйнування трудового потенціалу України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Соціологія*. 2014. Вип. 222. С. 109–112.

⁴⁶ Павлів-Самоїл Н. Філософсько-правовий вимір феномена трудової міграції: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2014. 136 с.; Павлів-Самоїл Н. Міграція кінця ХХ – початку ХХІ століття: філософсько-правове дослідження: монографія. Львів: Сполом, 2020. 520 с.

⁴⁷ Ромащенко Т. Соціально-економічні наслідки міжнародної трудової міграції. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2009. Вип. 151. С. 169–181; Кукурудза І., Ромащенко Т. Україна у світових процесах трудової міграції: монографія. Черкаси, 2012. 252 с.

⁴⁸ Агєєв А. Д. Конституційно-правовий статус омбудсмана з питань міграції: зарубіжні моделі та перспективи запровадження в Україні: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 247 с.; Агєєв А. Д. Роль омбудсмана з питань міграції в захисті прав внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2016. № 4. С. 26–30.

⁴⁹ Мосьондз С. Роль міграції в розвитку українського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 5. С. 72–76; Мосьондз С. Сучасні тенденції становлення державної міграційної політики України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 4. С. 82–88; Мосьондз С. Характеристика міграційного законодавства та органів державної виконавчої влади у сфері міграції. *Проблеми міграції*. 2002. № 3. С. 2–6.

⁵⁰ Ромащенко Т. До питання про міжнародне регулювання міграції населення. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2010. Вип. 177. С. 115–122; Ромащенко Т. Особливості формування міжнародних центрів трудової міграції. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2010. Вип. 187. С. 101–107; Ромащенко Т. Соціально-економічні наслідки міжнародної трудової міграції. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2009. Вип. 151. С. 169–181.

⁵¹ Шушпанов П. Г. Зовнішня трудова міграція населення регіону: соціально-демографічний аспект (на матеріалах Тернопільської області): дис... канд. екон. наук: 08.00.07 / НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень. Тернопіль, 2009. 208 с.; Шушпанов П. Г. Трудові міграції населення Тернопільської області в умовах посилення євроінтеграційних процесів. *Сталий розвиток аграрно-індустріального регіону: передумови, загрози і перспективи досягнення*. Тернопіль, 2016. С. 144–155.

Отож таке явище, як міграція, має багато площин для дослідження. Це поняття можна пояснити за допомогою двох категорій – добровільний та примусовий виїзд. Вони не є взаємозаперечними або ж чітко визначеними, проте дають можливість окреслити основні аспекти феномена міграції⁵².

У 1946 р. під егідою Організації Об'єднаних Націй (ООН) з'явилася Міжнародна організація у справах біженців (МОСБ)⁵³. Первісно вона заснована для допомоги біженцям і тим особам, які вимушено переїхали через війну, тобто для «примусових мігрантів»⁵⁴. Згідно зі Статутом, «біженці» – це «а) жертви нацистського або фашистського режимів; б) іспанські республіканці; в) особи, які мали статус біженця до початку Другої світової війни з причин расового, релігійного, етнічного характеру або внаслідок їхніх політичних переконань»⁵⁵.

Також 1946 р. під егідою Національного інституту статистики й економічних досліджень (Institut National de la Statistique et des Études Économiques) при Міністерстві економіки, промисловості та зайнятості Франції видано дослідження, присвячене проблемам переміщення населення. У цій розвідці представлено дефініцію поняття «*transfer (the transfer of population, les transferts de population)*» – «добровільне або примусове, але остаточне, вилучення/переміщення визначеної групи людей з їх рідного середовища на територію іншої держави, здійснене на основі міжнародних угод»⁵⁶. Термін «*transfer*» вживався в англійській, французькій, рідше в німецькій мовах в повоєнні десятиліття, у сучасній англо-саксонській традиції частіше використовують поняття «міграція» (*migration*), добровільна (*voluntary*), зазвичай з економічних причин, примусова (*forced, displacement*)⁵⁷.

У 1951 р. виникла Міжнародна організація з міграції (МОМ, The International Organization for Migration (IOM)), первісна назва – Тимчасовий міжурядовий комітет із переміщення мігрантів з Європи (Provisional Intergovernmental Committee for the Movement of Migrants from Europe (PICMME)) для допомоги у 1950-х роках європейським урядам із організацією переселення людей, виселених унаслідок війни⁵⁸. МОМ від повоєнних років суттєво розширила сферу діяльності та стала «провідною міжнародною агенцією, яка співпрацює з урядами та громадянським суспільством, щоб покращити розуміння проблем міграції, заохочувати соціальний та економічний розвиток через міграцію та підтримувати людську гідність і добробут, перебування мігрантів». Серед низки напрямів роботи цієї інституції також важливе всебічне наукове дослідження проблематики міграції.

У 2012 р. фахівці з МОМ запропонували власне визначення примусової міграції як «міграційного руху, у якому є елемент примусу/насильства, зокрема загроза життю та життєдіяльності, незалежно від того, чи цей процес виник унаслідок

⁵² Reed H. E., Ludwig B., Braslow L. Forced Migration. International to Kinds of Membership. *Handbook of Migration and Population Distribution* / ed. by M. J. White. Dordrecht: Springer Netherlands, 2016. Vol. 6. P. 605.

⁵³ Дзюбановський Ю. Еволюція концепції біженців. *Міграція і толерантність в Україні* / за ред. Я. Пилинського. Київ: Стило, 2007. С. 87.

⁵⁴ Reed H. E., Ludwig B., Braslow L. Forced Migration... P. 605.

⁵⁵ Дзюбановський Ю. Еволюція концепції біженців. С. 87.

⁵⁶ Kersten K. Międzypaństwowe przesiedlenia ludności w XX wieku. *Kwartalnik historyczny*. 1966. Rocznik LXIII. Nr 1. S. 3.

⁵⁷ Reed H. E., Ludwig B., Braslow L. Forced Migration... P. 605–606.

⁵⁸ IOM History. URL: <https://www.iom.int/iom-history> (дата звернення: 20.04.2022).

природних або техногенних причини (наприклад, переміщення біженців, внутрішньо переміщених осіб, а також людей, які переселились через природні або екологічні причини, зокрема й хімічні чи ядерні катастрофи, голод чи проекти розвитку)»⁵⁹. Натомість дослідники з Міжнародної асоціації з вивчення вимушеної міграції (International Association for the Study of Forced Migration (IASFM)) подають подібне визначення, наголошуючи лише, що примусова міграція – «загальний термін, який стосується рухів біженців або внутрішньо переміщених осіб (переміщених через конфлікти), а також осіб, які переїхали через стихійне, екологічне лихо, хімічну чи ядерну катастрофу, голод, проекти розвитку»⁶⁰. Тобто в сучасній англійській історіографії можна виділити чотири типи примусової міграції, залежно від чинників, які зумовили її появу: спровокована конфліктами, природно-катастрофічними чинниками, розвитком (економічним), торгівлею людьми⁶¹.

В українських енциклопедичних розвідках термін «депортація» потлумачено як «примусове виселення з місця постійного проживання особи, групи осіб або народу», подано коротку історію застосування цього засобу покарання від Київської Русі до періоду Другої світової війни⁶². Більш точне визначення є в юридичній літературі: «... в широкому сенсі означає насильницьке переміщення частини населення окупованої терит. за її межі або переміщення частини свого населення на окуповану терит.; згідно з Женевським правом, такі дії є міжнар. злочином, який тягне кримін. відповідальність осіб, винних у його скоєнні. Склад злочину Д. визначено у низці міжнар.-правових актів, прийнятих у зв'язку з наслідками Другої світової війни та необхідністю подальшої криміналізації цього злочину в наст. періоді. Першими актами, в яких Д. було визнано злочином, обмежуючись, однак, випадком переміщення цив. населення з окупованої терит. на терит. окупуючої д-ви, були Статут Нюрнберзького військ. трибуналу 1945 (ст. 6 (b)) і Закон № 10 Контрольної ради Німеччини 1945 (п. 1 (c) ст. II). Цю норму було прийнято внаслідок жажливих злодіянь нацистів з метою запобігти в майбутньому такій практиці. Д. як злочин було внесено й до Статуту Токійського трибуналу 1946 (ст. 5 (c)) (див. Токійський процес). Наст. актом, який криміналізував подальшу заборону Д., стала Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 (IV Женев. конвенція 1949)... Подальшої регламентації заборона Д. набула в Додатковому протоколі до Женевських конвенцій 1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, 1977 (Протокол I). У ньому дано таке визначення цього злочину: “переміщення окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території за її межі на порушення статті 49 Четвертої Конвенції” (п. 4 ст. 85)»⁶³.

На противагу цьому в українських і польських студіях з історії примусової міграції/переселення не існує єдиної чітко визначеної термінології.

⁵⁹ Reed H. E., Ludwig B., Braslow L. Forced Migration... P. 605.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Reed H. E., Ludwig B., Braslow L. Forced Migration... P. 606.

⁶² Депортація / О. Бажан та ін. *Енциклопедія сучасної України*. Київ. 2007. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26038 (дата звернення: 20.04.2022).

⁶³ Денисов В. *Депортація. Енциклопедія міжнародного права*: у 3 т. / редкол.: Ю. Шемшученко, В. Денисов. Київ: Академперіодика, 2014. Т. 1: А–Д. С. 732–733.

У нормативно-правових актах, зокрема в угодах, підписаних між Польським комітетом національного визволення (ПКНВ) та сусідніми Українською, Білоруською та Литовською Радянськими Соціалістичними Республіками протягом вересня 1944 р., фігурує термін «евакуація»⁶⁴. Наприклад, в «Угоді між Польським Комітетом Національного Визволення і Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки у справі переселення українського населення з території Польщі до УРСР і польських громадян з території УРСР до Польщі» від 9 вересня 1944 р. використано поняття «евакуація», «евакуація добровільна»⁶⁵. Більш поширеним у польській історіографії, особливо до 1989 р., було «репатріація» (*repatriacja*)⁶⁶, що, по суті, означає повернення на батьківщину, яку з певних причин змушені були покинути⁶⁷. Однак, як слушно зауважили польські історик Станіслав Чешелські (Stanisław Cheshelski) та соціолог Роберт Вишинські (Robert Wyszynski), поняття репатріація не доцільно застосовувати щодо поляків, переселених із сусідніх радянських республік у 1944–1947 рр. Ця група населення не поверталася на батьківщину, адже вона її не покидала, проте кордони держави були змінені так, що вона змушена була переселитися⁶⁸. До репатріантів умовно, на думку цих дослідників, можна віднести тих поляків, які поверталися зі сходу СРСР після виселення 1939–1941 рр. З огляду на новий політичний дискурс після 1989 р. у Польщі та 1991 р. в Україні, історики частіше використовують поняття «переселення», «депортація» або ж «виселення»⁶⁹, подаючи їх як синоніми⁷⁰.

Отже, студії із дослідження міграції беруть витоки в кінці XIX ст. від вивчення рухів людей зі сільської місцевості до міст. Проте вже у XX ст. завдяки праці Г. Зіммеля сформувалися напрями роботи, пов'язані з «приїздом»/«приходом» і «залишенням» чужинців. Так викристалізувалися напрями в соціології міграції,

⁶⁴ Srebrakowski A. Polacy w Litewskiej SRR 1944–1989. Toruń: Wyd-wo Adam Marszałek, 2001. S. 81.

⁶⁵ Угода між Польським Комітетом Національного Визволення і Урядом Української Радянської Соціалістичної республіки у справі переселення українського населення з території Польщі до УРСР і польських громадян з території УРСР до Польщі. 9 вересня 1944, Люблін. *Репатріація чи депортація. Переселення українців з Польщі до УРСР*: зб. док. / за ред. Є. Місила. Львів: Каменяр, 2007. С. 39.

⁶⁶ Czerniakiewicz J. Repatriacja ludności polskiej z ZSRR 1944–1946. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. S. 31; Kersten K. Przemiany struktury narodowościowej Polski po II wojnie światowej. *Kwartalnik historyczny*. 1969. Rocznik LXXXVI. Nr 2. S. 344.

⁶⁷ Przesiedlenie ludności polskiej z kresów wschodnich do Polski 1944–1947 / wybór, oprac. i red. dokumentów S. Ciesielski. Warszawa: Wyd-wo NERITON, 1999. S. 7.

⁶⁸ Przesiedlenie ludności polskiej z kresów... S. 7; Wyszynski R. Przesiedlenia ludności polskiej z ZSRR w latach 1920–1960. *Studia BAS*. Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu. Warszawa, 2013. Nr 2 (34). S. 109–110.

⁶⁹ Цепенда І. Історіографія проблеми українсько-польського переселення 1944–1946 років. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*: у 2 ч. / гол. ред. Л. Алексієвець. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. Вип. 5. Ч. 1. С. 294–295.

⁷⁰ Козицький А. Примусові переселення народів СРСР під час Другої світової війни. Козицький А. Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у XX ст. (причини, особливості, наслідки): навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Львів: Літопис, 2012. С. 341–345; Kozaczyńska B. Wysiedlenia mieszkańców Zamojszczyzny do dystryktu warszawskiego w latach 1942–1943 i losy deportowanych (w świetle sprawozdań RGO). *Exodus. Deportacje i migracje (wątek wschodni)*. Stan i perspektywy badań / pod red. M. Zwolskiego. Warszawa, Białystok, 2008. S. 70–92.

які існують досі: «вивчення людських рухів як таких» та «дослідження постміграційних процесів». Поступово протягом ХХ ст. проблематикою переміщення населення зацікавилися представники різних гуманітарних дисциплін, розширюючи як предмет дослідження, так і методологію та термінологію.

В українській гуманітаристиці активно вивчається питання трудової міграції, її глобалізаційний зріз, історія примусового переміщення, особливо у ХХ ст. Однак відкритим залишається питання класифікації та формування єдиного термінологічного апарату. Серед низки робіт істориків, присвячених тоталітарним режимам, їхній депортаційній політиці, немає усталених тлумачень, які би ґрунтувалися на західній традиції чи нормативних актах.

REFERENCES

Ahieiev, A. D. (2016). Rol ombudsmana z pytan mihratsii v zakhysti prav vnutrishno peremischenykh osib [The role of the Ombudsman for Migration in protecting the rights of internally displaced persons]. *Visnyk Zaporozkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky*, 4, 26–30 [in Ukrainian].

Ahieiev, A. D. (2018). *Konstytutsiino-pravovyi status ombudsmana z pytan mihratsii: zarubizhni modeli ta perspektyvy zaprovadzhennia v Ukraini* [Constitutional and legal status of the ombudsman on migration: foreign models and prospects of introduction in Ukraine]. Odesa [in Ukrainian].

Amelima, A., & Horvath, K. (2017). Sociology of migration. In K. O. Korgen (Ed.), *The Cambridge Handbook of Sociology: Core Areas in Sociology and the Development of the Discipline* (Vol. 1, pp. 455–464). Cambridge: Cambridge University Press [in English].

Bazhan, O., Stasiuk, T., Pershyna, M., Panchuk, M., Panchuk, O., & Kalakura, Ya. (2007). Deportatsiia. In *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Retrieved from https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26038 [in Ukrainian].

Brown, S. K., & Bean, F. D. (2016). Conceptualization Migration: From Internal/International to Kinds of Membership. In M. J. White (Ed.), *Handbook of Migration and Population Distribution* (Vol. 6, pp. 91–106). Dordrecht: Springer Netherlands [in English].

Büscher, M., & Urry, J. (2009). Mobile methods and the empirical. *European Journal of Social Theory Sage Publications*, 12 (1), 99–116 [in English].

Chorna, V. (2014). Trudova mihratsiia molodi yak faktor ruinuвання trudovoho potentsialu Ukrainy [Youth labour migration as a factor of destruction of labor building of Ukraine]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Serii sotsiologii*, 222, 109–112 [in Ukrainian].

Chorna, V. (2015). Sotsialno-filosofskyi analiz mihratsii [Socio-philosophical analysis of migration]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Seriiia Filosofii*, 45, 52–56 [in Ukrainian].

Ciesielski, S. (Comp.). (1999). *Przesiedlenie ludności polskiej z kresów wschodnich do Polski 1944–1947* [Resettlement of the Polish's from the Eastern Borderlands to Poland 1944–1947]. Warsaw: Instytut Historii PAN, Wydawnictwo NERITON [in Polish].

Cohen, R. (Ed.). (1995). *The Cambridge survey of world migration*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].

Czerniakiewicz, J. (1987). Repatriacja ludności polskiej z ZSRR 1944–1946 [Repatriation of the Polish population from the USSR]. Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe [in Polish].

Denysov, V. (2014). Deportatsiia [Deportation]. In Yu. Shemshuchenko, V. Denysov (Eds.), *Entsyklopediia mizhnarodnoho prava* (Vols.1–3) (Vol. 1 A–D, pp. 732–733). Kyiv: Akademperioodyka, Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Dziubanovskyi, Yu. (2007) Evoliutsiia kontseptsii bizhentsiv [Evolution of refugees concept]. In Ya. Pylynskyi (Ed.), *Mihratsiia i tolerantnist v Ukraini* (pp. 83–92). Kyiv: Stylos [in Ukrainian].

Heberle, R. (1938). The Causes of Rural-Urban Migration a Survey of German Theories. *American Journal of Sociology. University of Chicago*, 43 (6), 932–950 [in English].

IOM History. Retrieved from <https://www.iom.int/iom-history> [in English].

Kersten, K. (1966). Międzypaństwowe przesiedlenia ludności w XX wieku [Interstate migrations in the twentieth century]. *Kwartalnik historyczny*, LXIII (1), 3–32 [in Polish].

Kersten, K. (1969). Przemiany struktury narodowościowej Polski po II wojnie światowej [Changes in the national structure of Poland after World War II.]. *Kwartalnik historyczny*, LXXVI (2), 337–366 [in Polish].

Konventsiiia pro status bizhentsiv (ukr./ros.). Komentar. Konventsiiia vid 28 lypnia 1951 roku. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_011/page [in Ukrainian].

Kozaczyńska, B. (2008). Wysiedlenia mieszkańców Zamojszczyzny do dystryktu warszawskiego w latach 1942–1943 i losy deportowanych (w świetle sprawozdań RGO). In M. Zwolski (Ed.), *Exodus. Deportacje i migracje (wątek wshodni). Stan i perspektywy badań* (pp. 70–92). Warsaw; Białystok: Instytut pamięci narodowej. Komisja ścigania zbrodni przeciwko narodowi polskiemu [in Polish].

Kozytskyi, A. (2012). *Henotsyd ta polityka masovoho vynyschennia tsyvilnoho naseleattia u XX st. (prychyny, osoblyvosti, naslidky)* [Genocide and the policy of mass extermination of civilians in the twentieth century (causes, features, consequences)]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].

Kukurudza, I., & Romaschenko, T. (2012). *Ukraina u svitovykh protsesakh trudovoi mihratsii* [Ukraine in the world processes of labor migration]. Cherkasy: ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho [in Ukrainian].

Kyslyi, M.-O. O. (2021). Povernennia krymskykh tatar na batkivschynu u 1956–1989 rr. [Crimean Tatars' return to the homeland in 1956–1989]. (Candidate's thesis). Kyiv; Zaporizhzhia [in Ukrainian].

Markov, I. (2016). Contemporary Ukrainian Migration to EU Sountries: Trends and Challenges In I. Liikanen, J. Scott, T. Sotkasiira (Eds.), *Migration, Borders and Regional Stability in the EU's Eastern Neighbourhood* (pp. 247–256). London: Routledge [in English].

Markov, I., Odynets, S., & Sudyn, D. (2018). Ukraine and Temporary Migration in the European-Asian Transnational Space. In P. Pitkänen, M. Korpela, M. Aksakal, K. Schmidt (Eds.), *Characteristics of Temporary Migration in European-Asian Transnational Social Spaces* (pp. 161–175). Dortrecht: Springer International Publishing [in English].

Mosiondz, S. (2002). Suchasni tendentsii stanovlennia derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy [Modern tendencies of formation of the state migration policy of Ukraine.]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav Ukrainy*, 4, 82–88 [in Ukrainian].

Mosiondz, S. (2003). Rol mihratsii v rozvytku ukrainskoho suspilstva [The role of migration in the development of Ukrainian]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 5, 72–76 [in Ukrainian].

Mosiondz, S. (2010). Kharakterystyka mihratsiinoho zakonodavstva ta orhaniv derzhavnoi vykonavchoi vlady u sferi mihratsii [Characteristics of migration legislation and state executive bodies in the field of migration]. *Problemy mihratsii*, 3, 2–6 [in Ukrainian].

MZS informuie: Dlia hromadian Ukrainy v krainakh YeS diie «Tymchasovyi zakhyst». Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy, opublikovano 13 bereznia 2022 roku. (2022). Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/mzs-informuye-dlya-gromadyan-ukrayini-v-krayinah-yes-diye-tymchasovij-zahist?fbclid=IwAR3WInODYCjQNU5Jd6CJwAtkMxcwHvZ98Imzq0MFrDU1UjwCMhpkHndo_0 [in Ukrainian].

Nikolaiev, Ye. (2022). Svit-systemnyi analiz I. Uollerstaina yak suchasnyi metodolohichniy pidkhid do analizu rozvytku svitovoho hospodarstva. [Wallerstein's world-system analysis as a modern methodological approach to the analysis of world economic development]. *Liudyna i polityka*, 6, 121–132 [in Ukrainian].

Odynets, S. (2013). Ukrainski mihrantky v Italii: sotsialno-demohrafichniy portret i osnovni faktory mihratsiinoho protsesu u perspektyvi ostannioho desiatylittia. [Ukrainian female migrants in Italy: socio-demographic portrait and main factors of migrational process]. *Narodoznavchi zoshyty*, 4 (112), 600–607 [in English].

Odynets, S., & Zhyznomirska, L. (2018). Caught between East and West: Ukrainian migration in the 21st century. In A. Triandafyllidou (Ed.), *Handbook of Migration and Globalisation* (pp. 359–375). Toronto: Excellence Chair in Migration and Integration, Ryerson University [in English].

Pavliv-Samoiil, N. (2014). *Filosofsko-pravovyi vymir fenomena trudovoi mihratsii: monohrafiia*. Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].

Pavliv-Samoiil, N. (2020). *Mihratsiia kintsia XX – pochatku XXI stolittia: filosofsko-pravove doslidzhennia* [Migration of the late XX – early XXI century: philosophical and legal research]. Lviv: Spolom [in Ukrainian].

Pavliv-Samoiil, N. (2021). *Filosofsko-pravovyi fenomen mihratsii u konteksti hlobalizatsiinykh protsesiv v Yevropi (kinets XX – pochatok XXI st.)* [The philosophical and legal phenomenon of migration in the context of globalization processes in Europe (late XX – early XXI century)]. (*Doctor's thesis*). Lviv [in Ukrainian].

Reed, H. E., Ludwig, B., & Braslow, L. (2016) Forced Migration. International to Kinds of Membership. In M. J. White (Ed.), *Handbook of Migration and Population Distribution* (Vol. 6, pp. 605–625). Dordrecht: Springer Netherlands [in English].

Romaschenko, T. (2009). *Sotsialno-ekonomichni naslidky mizhnarodnoi trudovoi mihratsii* [Socio-economic consequences of international labor migration]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, 151, 169–181 [in Ukrainian].

Romaschenko, T. (2010). Do pytannia pro mizhnarodne rehuliuвання mihratsii naselennia [On the issue of international regulation of population migration]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, 177, 115–122 [in Ukrainian].

Romaschenko, T. (2010). Osoblyvosti formuvannia mizhnarodnykh tsentriv trudovoi mihratsii [Features of the formation of international centers of labor migration.]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, 187, 101–107 [in Ukrainian].

Shushpanov, P. H. (2009). *Zovnishnia trudova mihratsiia naseleennia rehionu: sotsialno – demohrafichnyi aspekt (na materialakh Ternopilskoi oblasti)* [External labour migration of region population: a social-demographic process (based on materials of Ternopil region)]. (*Candidate's thesis*). Ternopil [in Ukrainian].

Shushpanov, P. H. (2016). Trudovi mihratsii naseleennia Ternopilskoi oblasti v umovakh posylennia yevrointehratsiinykh protsesiv [Labor migration of the population of Ternopil region in the conditions of strengthening European integration processes]. *Stalyi rozvytok aharno-industrialnogo rehionu: peredumovy, zahrozy i perspektyvy dosiahnennia* (pp. 144–155). Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

Srebrakowski, A. (2001). Polacy w Litewskiej SRR 1944–1989 [Poles in the Lithuanian SSR 1944–1989]. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek [in Polish].

Tsependa, I. (2011). Istoriografia problemu ukraïnsko-polskoho pereseleennia 1944–1946 rokiv [Historiography of the problem of Ukrainian-Polish resettlement in 1944–1946]. *Ukraina–Yevropa–Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istorii, mizhnarodni vidnosyny*, 5 (1), 292–296 [in Ukrainian].

Uhoda mizh Polskym Komitetom Natsionalnogo Vyzvolennia i Uriadom Ukrainiskoi Radianskoi Sotsialistychnoi respubliky u spravi pereseleennia ukraïnskoho naseleennia z terytorii Polshchi do URSR i polskykh hromadian z terytorii URSR do Polshchi. 9 veresnia 1944, Liublin. (2007). In Ye. Misylo (Ed.), *Repatriatsiia chy deportatsiia. Pereseleennia ukraïntsv z Polshchi do URSR: zb. dok.* (p. 39). Lviv: Kameniar [in Ukrainian].

Urry, J. (2007). *Mobilities*. Cambridge: Polity [in English].

Wimmer, A. (2008) The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory. *American Journal of Sociology*, 113 (4), 970–1022 [in English].

Wimmer, A., & Schiller, N. G. (2003). Methodological nationalism, the social sciences, and the study of migration: An essay in historical epistemology. *International Migration Review*, 37 (3), 576–610 [in English].

Wyszyński, R. (2013). Przesiedlenia ludności polskiej z ZSRR w latach 1920–1960. *Studia BAS. Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu*, 2 (34), 109–110 [in Polish].

Zahalna deklaratsiia z prav liudyny. Pryniata ta proholoshena v rezoliutsii 217 A (III). Heneralnoi Asamblei vid 10 hrudnia 1948 roku. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_015#Text [in Ukrainian].

Yuliia ARTYMYSHYN

PhD (History)

*Junior Researcher at the Department of Contemporary History
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8095-7379>

e-mail: julialviv1011@gmail.com

RESEARCH OF MIGRATION PROCESSES: HISTORIOGRAPHICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

The article outlines the main stages of the study of migration processes in English historiography from the end of the 19th century (in the works of Ernst Georg Ravenstein and Georg Simmel) till the beginning of the 21st century, and special attention is paid to the issue of population movement in the humanities. Classifications and typologies of the migration process by Henry Pratt Fairchild, William Petersen, Wilbur Zelinsky, Charles Tilly, and Robin Cohen are considered.

How changes in scientific paradigms and the geopolitical situation have influenced trends in population movement research is observed. It's highlighted that since the 1960s, with the introduction of several new methods in the humanities, scientists have actively used the comparative method in studying migratory movements. After the fall of the Iron Curtain, one group of researchers insisted on expanding migration studies to the global scope, while another suggested focusing on the participation of nation-states in this process.

The author analyzed how the idea of transnationalism became widespread in the mid-1990s, eventually influencing the emergence of the so-called international approach to population movement research. It's confirmed that other important modern trends are rethinking current approaches to the study of ethnicity and assimilation theories, increased attention to gender issues, and the paradigm of mobility.

An interpretation of the concept of transfer proposed by the National Institute of Statistics and Economic Research is shown.

Also, an explanation of the terms of forced migration according to the definitions of the International Organization for Migration – IOM, International Association for the Study of Forced Migration – IASFM is given. A brief problematic review of the works of Ukrainian sociologists, lawyers, and economists who have studied various aspects of the phenomenon of migration is considered. It is noted that there is an issue with the interpretation of the terms of resettlement, and deportation in most Ukrainian historical research.

Keywords: migration research, historiography, methodology, classification, transfer, deportation.